

УДК 821.161.1

Л.В. ВЛАСЕНКО,

*старший викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національного університету харчових технологій (м. Київ)*

АВТОРСЬКЕ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ У ТВОРЧОСТІ ЖІНОК-РОМАНІСТІВ

У статті проаналізовано специфіку рецепції О.І. Білецьким творчості забутих російських жінок-письменниць першої половини XIX ст. – Олени Ган та Марії Жукової (праця «Епизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов»). Зосереджено увагу на основних темах та мотивах їхніх творів, встановлено спільне та відмінне у творчій манері письменниць, з'ясовано історичні та суспільні передумови розвитку жіночого письменства пушкінської доби, виокремлено чинники, що вплинули на творчу діяльність М.С. Жукової та О.А. Ган і на розвиток російської літератури й культури загалом.

Ключові слова: жінки-письменниці, вірш, творчість, мотив, літературна діяльність.

Розквіт жіночого письменства у Росії припадає на період 1830–1860-х років. Жінок-письменниць, які присвятили себе літературній діяльності, налічувалося близько 30 осіб. Усі вони були різного віку, різного соціального становища, але всіх їх об'єднувала література, за допомогою якої вони намагалися висловити своє ставлення до навколишнього світу, до свобод та прав жінки. Це була спроба заявити про себе як про особистість, яка може досягти в житті всього, що вона сама хоче не лише завдяки своєму батьку чи чоловіку, а самостійно, своїми силами і власним розумом. Звичайно, такі спроби пера слабкої статі не отримали великої підтримки з боку критиків, які були не в захваті від літературних починань жінок-письменниць.

Питання творчості забутих письменниць на цей час залишається мало дослідженим. Вивченню творчості забутих письменниць пушкінської доби приділялося дуже мало уваги критиками літератури. Хоча останнім часом ситуація дещо змінилася. Наприкінці XIX ст. М.Ш. Файнштейн видав книгу «Писательницы пушкинской поры. Историко-литературные очерки» [9], в якій дав детальну характеристику життєвому і творчому шляху жінок-авторів першої половини XIX ст. Такі вчені, як І. Савкіна [7], М. Пушкарьова [6], Є. Строганова [8], на цей час займаються дослідженням творчості забутих письменниць, виводять їх на літературну арену, ознайомлюючи читачів із творами, які вплинули на суспільство та культурний розвиток тогочасної Росії, повертаючи їх із забуття. Хоча, звичайно, їхні дослідження є великим внеском у розвиток літератури, однак творчість окремих забутих жінок-письменниць залишається недослідженою.

Мета статті – дослідити творчість забутих письменниць О.А. Ган та М.С. Жукової на основі аналізу етапів їхнього творчого шляху на початку XIX ст. та, базуючись на дослідницькій праці О.І. Білецького, простежити основні шляхи становлення М.С. Жукової та О.А. Ган як письменниць пушкінської епохи. Визначити основні подібності та розбіжності світосприйняття у творах жінок-письменниць.

О.А. Ган не була знайома із літературним середовищем тогочасної Росії. Причиною цього були її часті переїзди по країні, адже її чоловік був військовим. Душа О.А. Ган прагнула вираження своїх почуттів. О. Ган почала робити переклади, позаяк знала чотири мови, а вже згодом написала свій перший твір «Ідеал», що його було написано під псевдонімом Зе-

неїда Р-ва. Менш як за 6 років з-під пера авторки вийшло ще 11 повістей, які були переповнені жіночого страждання, духовного життя освіченої жінки з її внутрішнім світом, зі своїм «я», зі своїми почуттями та відчуттями. І. Білецький відзначає, що твори письменниці не видумані, вони базуються на реальних подіях та людях. О. Ган О.І. Білецький відніс до романтичної групи з характерним для її представників «...глубоким интересом к миру внутреннему и смутным, но упорным стремлением к освобождению личности: в области сюжета – замысловатостью построений, неожиданностью развязок, вытекающих не столько из хода событий, сколько из роковых противоречий, <...>, самими героями – высшими натурами, удел которых неизбежное падение, гибель или полное духовное одиночество в толпе, не могущей их понять» [4].

Дослідження О.І. Білецького доводять, що твори О. Ган переплітаються сюжетами із багатьма авторами. Серед них він відзначає О.С. Пушкіна, В. Ушакова, О. Марлінського та інших. Погоджуємося з висновком О.І. Білецького щодо подібності стилю написання Ган та Марлінського, адже Ган захоплювалася творчістю Марлінського. Звичайно, що схожість сюжетів серед жінок-письменниць ми зустрічаємо не вперше. Проте дослідник вбачає в цьому не лише запозичення авторів, а «...собирая, или намечая путь к собиранию аналогий и параллелей к сюжетам и отдельным местам произведения писателя, мы невольно знакомимся с литературной средой, в которой произведение выросло: вот такие черты его рассеяны и у других авторов, а такие-то не имеют себе близких родственников: в итоге произведение не только является пред нами, как одна из веток большего дерева, но и позволяет увидеть свою истинную индивидуальность» [4].

Композиція творів О. Ган від романтизму ввібрала «построения по контрасту» [4]. Майже у кожному творі йде протиріччя героїв, розчарування у мріях і вихід героїні шукають у вірі та молитві. О.І. Білецький відзначає подібність сюжетів творів О.А. Ган із творами Марлінського, у яких «новый сюжет получен путем простой перестановки положений, <...>, видоизменена общая мысль произведения» [4], замінені пейзажі Кавказу на Крим (Марлінський «Красное покрывало» і повість О. Ган «Медалион»). Твір Марлінського «Рассказ офицера, бывшего в плену у горцев» схожий із «Воспоминаниями из Железноводска», хоча «здесь из Марлинского у Е. Ган было довольно образцов с “Кавказским пленником” Пушкина» [4]. Проте твір О. Ган носить напівсерйозний характер: постає у вигляді сну, який закінчується жартом, оскільки автор розуміє, що пародіює Пушкіна. Щоправда, «атирический жанр – не жанр нашей писательницы» [4], хоча раніше у неї зустрічався іноді сатиричний жанр. У більш пізніх її повістях «более горечи, чем юмора: юмора не было, может быть, в характере самой писательницы, а в современной ей литературе было больше балагурства и острословия, чем юмора. То, что другим было смешно, для нее было горько» [4]. Проте твори сатиричного характеру Сенковського, який друкував твори Олени, подобалися їй, хоча «писательница не подделывалась под стиль своего литературного ментора. <...> в изображениях, описаниях, излияниях, она следовала другим образцам» [4]. Також характерною ознакою романтизму творів О. Ган є використання описів життя народів, їхньої мови, побуту та повсякденного життя.

У критиці О. Ган немає згадок про вплив Ж. Санд, навіть на знайомство з її творами немає натяку. Проте О.І. Білецький стверджує наявність подібності доль та вчинків героїнь. І у цьому дослідник вбачає паралель у творах і, ймовірно, що письменниці її «детские воспоминания, чтения ранней юности западают глубоко в душу: романы Ж. Санд могли дойти до писательницы уже тогда, когда она начала свою кочевую жизнь, когда ее мировоззрение более или менее окрепло и меньше поддавалось сторонним влияниям» [4]. О.І. Білецький зазначає, що герої повістей О. Ган більше схожі на героїню Ж. Санд (Дельфіну), ніж на Тетяну О. Пушкіна. Адже «Татьяна не вступает в борьбу с общественным мнением <...>. Героиня Е.А. Ган Зенеида (“Суд света”) не трепещет перед судом света, она готова бороться с ним открыто, хоть и знает, что будет побеждена в этой борьбе» [4]. Таким чином, Тетяна веде тиху боротьбу у душі, а Зенеїда не приховує своїх бажань та мрій, вона щиро та голосно говорить про свої надії. Однак О.І. Білецький доводить, що ці «параллели и совпадения сознательного подражания: они выросли на почве сходных идеологий» [4], а також у них була романтична манера письма.

Дослідження показали, що О. Ган була знайома із творчістю Жорж Санд, яка так само, як і Ган, описувала життя жінок, їхню долю. Проте О. Білецький вбачав деяку різницю між їхніми героїнями: у Ж. Санд героїні не можуть змиритися із життям, в якому рішення приймаються за них, «... жизненный принцип – сопротивление всякому нравственному насилию» [4]. Щодо героїнь О. Ган, то слід зазначити, що вони «делают все от себя зависящее, чтобы любить своих мужей: не по их вине им это не удается» [4]. Ймовірно, і сама письменниця вірить у думки і сподівання своїх героїнь, адже вона теж не знаходить підтримки у чоловіка, і, можливо, якби він виявив зацікавлення її роботою, звернув увагу на її моральний та духовний стан, то і вона змінила б своє ставлення до нього.

Таким чином, можна зробити висновок, що О. Білецький не засуджує, а навпаки, стверджує, що сюжет, хоч і запозичений з одного твору в інший, але ж різні автори, різне бачення та мрії. На нашу думку, навіть при однакових сюжетах і головних героях, розв'язка твору в автора-жінки і в автора-чоловіка – різні.

Також дослідник стверджує, що повість О. Ган «Утбалла» могла бути нав'язана гучним твором В. Ушакова «Киргиз-Кайсак», однак відмінність між ними є. О.І. Білецький вбачає її у тому, що герой Ушакова усвідомлює несправедливість життя, у нього «трагедия его социального положения» [4], а героїня Ган – це витвір жіночої душі, для неї суспільна думка не настільки важлива, як її власні почуття. Однак не тільки сюжети, а й окремі місця повісті схожі. Так, наприклад, у повісті Ган «Утбалла» спостерігається схожість із «Пленником» Пушкіна. Однак, як стверджує О.І. Білецький, «сходство не в содержании, а в самом ходе описаний, гораздо более обстоятельных и “этнографических” у Ганн» [4]. Щодо стилю, то схожість творів О. Ган наближається до Марлінського та Полевого. Вплив творчості Марлінського на Ган, на думку О.І. Білецького, явно відчувався. По-перше, порівняння та епітети. По-друге, деякі її твори стають сатиричними, «юмор достигается либо теми же гиперболическими и неожиданными оборотами, в духе Марлинского и даже Сенковского, либо, <...>, подсказывается литературными приемами старой комедии и водевиля» [4]. «Вся образность стиля у Е.А. Ган – не одно только подчинение господствующей литературной манере: она вытекает из общего настроения и ее повестей, настроения лирического, лишь маскирующегося в личины реального действия. Отсюда эти внезапные взрывы лиризма – в форме развитых сравнений, лирических пейзажей, излиятий авторских чувств» [4]. Тому така манера російської повісті О.А. Ган йшла від внутрішньої потреби виразити свої почуття. Для авторки у її творах головне не місце і подія, а почуття та думки героїв, «для которых все прочее только тон: эти чувства и мысли наполовину, если не более, чувства и мысли самого автора» [4].

Літературний шлях Жукової розпочався в один рік із О.А. Ган. Проте, на думку О.І. Білецького, «...венец Жуковой насколько потускнел в глазах ближайшего к ней поколения: тем не менее анализ ее приреченный укажет нам некоторые черты...» [4]. Таким чином, творча діяльність М. Жукової порівняно з іншими жінками-письменницями пушкінської епохи, все ж таки внесла у розвиток літератури щось нове, притаманне саме їй, що є у її літературній спадщині.

Письменницька діяльність М. Жукової тривала протягом двадцяти років (1837–1857), і, звичайно, як і будь-яка жінка-авторка, вона мала як підтримку, так і невдоволення з боку літературних критиків. Проте «участие Жуковой в самых распространенных журналах показывает, что писательница в читательской среде пользовалась успехом» [4]. Щодо М. Жукової, то слід зазначити, що у 1837 р. Жукова, як і Ган працювала у журналі «Библиотека для чтения» Сенковського, але покинула його, можливо, з тих причин, що й Ган, тобто «из-за тех искажений, каким подвергался текст ее повестей» [4]. «Талант рассказа и в особенности полнота живого, горячего женского чувства составляет главное достоинство повестей Жуковой» [2, с. 113]. Отже, такі слова підтверджують, що М.С. Жукова писала повісті з глибини свого жіночого серця, вкладаючи всі почуття у свої розповіді.

Збірник «Вечера на Карповке» вважається «в творческом наследии М. Жуковой одной из лучших ее книг» [5, с. 11]. В.Г. Белінський наголошує, що в цій збірці «есть все, чего требует образованный досуг читателя» [3, с. 566].

На наш погляд, різниця між творчими методами Жукової та Ган полягає у такому:

1. Стиль написання: Ган описувала своє життя, надаючи йому бажаних для неї фарб та надій. У Жукової – опис життя розбавлений фантазіями та мріями. Все ж таки пов'язує їх вираження почуттів, притаманних саме жінці.

2. Походження. Жукова і Ган – провінціалки, але Ган приховує це, вона вважається письменницею «вищого класу», а Жукова не приховує свого походження, їй немає чого приховувати. Можливо, це теж відіграло роль для Ган – вона весь час повинна була слідкувати за своєю поведінкою, мовою, тобто відповідати своєму становищу.

Хоча вони і були представницями романтичної групи, але «это переход от мажора к минору» [4]. По-перше, О. Ган – представниця вищого класу, а М. Жукова – «скромная старушка с Карповки, предупреждающая, что сценою ее рассказов будут не залы большого света» [4]. По-друге, обидві вони хоч і були провінціалами, але Ган ніколи не наголошувала на такому факті свого життя, «призналась бы в этом, краснея» [4].

3. У М.С. Жукової немає у творах стільки цитат, як у О.А. Ган. На наш погляд, відмінне між Жуковою та Ган полягає у тому, що М. Жукова багато уваги приділяє дрібницям, описам. Звичайно, що так краще для автора: вона вникає в хід дій, своїх думок, запам'ятовує, аби нічого не випустити із уваги, тим самим зосереджується на багатьох предметах та діях. «Такие художественные реминисценции часто заинтересовывают автора тем или иным пейзажем, той или иной жизненной сценой, мимо которой он прошел бы, если бы она не напомнила ему нечто, закрепленное на полотне одного из любимых мастеров» [4]. Із зазначеного слід зробити висновок, що Жукова такий спосіб опису, можливо, запозичила, або це її власне літературне надбання. Однак багатство описів жодним чином не відволікає читача, а навпаки, заманює різнобарв'ям використання порівнянь та епітетів.

4. О. Ган не зосереджується у своїх творах на описі дрібничок та конкретних подій. Жукова «не так щедра на литературные цитации, как Е.А. Ган: из этого не следует, что живопись ей дороже поэзии: нет, искусство ей дорого во всем его целом, дорого, как религия: оно – отблеск небесного блаженства» [4].

5. І у Ган, і у Жукової «преимущественный интерес творчества направлен не на фабулу, а на нечто иное: у Ган этим иным являются душевные переживания ее героинь, совпадающие с ее личными переживаниями» [4]. Жукова переключається з третьої особи на першу, також зустрічаються обмовки у творах. «В этой лиричности своего эпоса Жукова и Ган сходятся» [4]. Проте у Ган не дуже виявлений інтерес до опису місця дії, у неї більше описів пейзажів. Для Жукової ж характерні описи деталей вона «никогда не освещает образа сверху до низу и проявляется в отдельных интересах, в деталях портрета» [4]. У Ган немає таких картинок. М.С. Жукова – художниця, вона шукає виявлення прекрасного у всьому, що її оточує. «Это помогает ей отыскать прелесть в таких моментах, мимо которых ее современницы проходят, закрыв глаза: это, наконец, дает в ее описаниях преобладание зрительным образам над всеми иными» [4]. На нашу думку, твори Жукової насичені порівняннями мистецького значення, адже письменниця порівнює їх із картинами великих художників. Це не раз доводить її обізнаність у мистецтвознавстві, захоплення подорожами.

6. Різниця між Ган та Жуковою полягає ще й у їхньому ставленні до жіночої долі. Звичайно, що Жукова передає жіночі настрої, але вона передає їх через самопожертву героїнь, у якому б стані така жертва не виявлялася. У Ган доля героїні – це особистий крик авторки, виплеск її душі. Ган намагалася показати внутрішній світ жінки через її виховання, освіченість, бажання бути почутою, здатність довести, що жінка на рівні з чоловіком може не лише займатися сім'єю, а й літературою. Для Жукової ж головне у жінці триматися своєї сім'ї, догоджати чоловіку, у всьому його слухатися. Чоловік, на її думку, якщо розлюбить свою дружину, то може знайти щастя з іншою жінкою, а жінка не має права так робити, вона «должна либо погибнуть, <...>, либо уйти от жизни» [4].

Проте серед відмінностей, можна прослідкувати і подібності авторок. На наш погляд, слід зазначити такі схожі риси у творчості Ган та Жукової.

1. Жукова і Ган одночасно виступають у друці (1837). Хоча у 1842 – Ган сходить зі сцени, Жукова працює до смерті. «Хотя литературная деятельность Жуковой внешне переживает деятельность Ганн – но в сущности они современны» [4].

2. Крім того, потрібно звернути увагу і «на культурний «диалог» [1, с. 136] між М. Жуковою та О. Ган. Письменниці були знайомі одна з одною, Жукова дружила із матір'ю О. Ган. На думку Ю.Ю. Афанасьєвої, О. Ган не оминула участь запозичення у Жукової сюжету твору «Медальон». «Сохранив ключевую сюжетную деталь – медальон, писательница наполняет ее другим смыслом. Если у Жуковой это свидетельство неразделенной любви, тайна женского сердца, то Ган делает медальон орудием мщения, главным элементом развязки» [1, с. 136].

3. Між Жуковою і Ган О.І. Білецький відзначає також схожість у написанні творів. По-перше, «у обеих писательниц преимущественный интерес творчества направлен не на фабулу, а на нечто иное: у Ган этим иным являются душевные переживания ее героинь, совпадающие с ее личными переживаниями» [4]. Для Жукової характерні «некоторые обмолвки» [4], які вона вставляє у свої повісті. На наш погляд, вона описує не лише вигадане, а й з власного життєвого досвіду бере сюжети для повістей, і сама не помічає переходу від вигаданого до реального.

4. І у Ган, і у Жукової «мужья остаются на втором плане» [4]. Чоловіки в обох письменниць не цікавляться життям своїх жінок, для них цікавою є лише думка суспільства. Хоча, на нашу думку, чоловік Наталі Василівни, у творі М. Жукової «Барон Рейхман», залишається у творі майже не поміченим, але авторка приділила йому одну із головних ролей заднього плану. Проте М. Жукова в образі барона Рейхмана показала чоловіка, який всіляко намагався спочатку зупинити, а з часом і виправдати перед суспільством свою дружину. Таким чином, цей твір письменниці якнайкраще показує якості Сержа Рейхмана. На наш погляд, у творах М.С. Жукової більше відчувається рука жінки-автора, яка пережила особисто все те, що вона описує: від стану героїні до її почуттів.

Таким чином, різниця між Ган і Жуковою у тому, що вони по-різному бачать навколишню дійсність. У Ган – це поверхневий опис, а для Жукової – конкретні картини. «Портреты Жуковой экономны в области красок, хотя ими она беднее, чем любой подражатель Марлинского» [4].

Отже, О.І. Білецький у праці «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов» проаналізував творчість О. Ган та М. Жукової, довів вплив біографічних фактів на їхню творчу діяльність, проаналізував специфіку розкриття письменницями «жіночого питання», яке з особливою гостротою почало звучати в епоху романтизму, виділив особливості стильової манери кожної з письменниць. На нашу думку, результати досліджень О.І. Білецького становлять інтерес для дослідників творчості російських жінок-письменниць початку ХІХ ст., адже вони своїм життям і творчістю надихали та звільняли жінок від духовного, морального та фізичного насилля.

Список використаних джерел

1. Афанасьева Ю.Ю. Творчество М.С. Жуковой в литературном процессе 30–50-х годов XIX века / Ю.Ю. Афанасьева // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2009. – Вып. 4 (82). – С. 134–139.
2. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений / В.Г. Белинский. – Том 2. М.: Художественная литература, 1953. – 767 с.
3. Белинский В.Г. Статьи и рецензии / В.Г. Белинский // Полное собрание сочинений. – Том 4. – М.: Художественная литература, 1955. – 674 с.
4. Билецкий А.И. Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов / А.И. Билецкий // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 162. – Од. зб. 520–522.
5. Листая страницы истории. Замечательные женщины-нижегородки XIX – начала XX в. Библиографические очерки Н. Новгорода. 2007.
6. Пушкарева Н. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук / Н. Пушкарева // Женщина, гендер, культура. – М.: МЦГИ, 1999. – С. 8–34.
7. Савкина И. Провинциалки русской литературы (женская проза 30–40-х годов XIX века) / И. Савкина. – Wilhelmshorst: Verlag F.K. Gopfert, 1998. – 223 с.

8. Строганова Е. Категория «гендер» в изучении истории русской литературы / Е. Строганова // Пути и перспективы интеграции гендерных методов в преподавание социально-гуманитарных дисциплин: материалы науч. конф. – Тверь: Тверской центр женской истории и гендерных исследований, 2000. – С. 32–37.

9. Файнштейн. М.Ш. Писательницы пушкинской поры (историко-литературные очерки) / М.Ш. Файнштейн. – Л.: Наука, 1989. – 175 с.

В статье проанализирована специфика рецепции А.И. Белецким творчества забытых русских женщин-писательниц первой половины XIX века – Елены Ган и Марии Жуковой (труд «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов»). Обращено внимание на основные темы и мотивы их произведений, установлено общее и отличное в творческой манере писательниц, выяснены исторические и общественные предпосылки развития женского писательства пушкинской эпохи, установлены факторы, которые повлияли на творческую деятельность Жуковой и Ган и на развитие русской литературы и культуры в целом.

Ключевые слова: женщины-писательницы, творчество, мотив, литературная деятельность.

The specific reception of A. Biletskyi to work about the forgotten Russian women-authoresses of the first half of XIX century – E. Gan and M. Zhukova (work «Episode from the history of Russian Romanticism. Russian writers of 1830–1860») is analysed in the article. The attention is paid to the basic themes and reasons of their works, a common and excellent parts are set in the creative manner of authoresses, historical and public pre-conditions of the woman writing development of the Pushkin epoch are found out, factors, that influenced on the creative activity of V. Zhukova and E. Gan and on the development of Russian literature and culture on the whole, are set.

Key words: women-authoresses, work, reason, literary activity.

Одержано 21.10.2014.